

Flexibilitetens paradox

En makt- och professionsteoretisk studie om
grundlärare i fritidshems yrkesidentitet

Betina Johansson & Karolina Juntunen

Handledare: John Björkman

Examinator: Florence Fröhlig

Södertörns högskola | Lärarutbildningen

Grundlärarutbildning med interkulturell profil med inriktning mot fritidshem 180 hp

Fritidspedagogiskt område

Självständigt arbete 15 hp

Höstterminen 2021

Abstract

The paradox of flexibility

A power- and professional theory oriented study about primary school teachers in leisure centers professional identity

The view of the profession of primary school teachers in leisure centers is examined through a quantitative study in which job advertisements with services aimed at teachers in leisure centers are studied. Furthermore, a qualitative study is also conducted where principals are interviewed to get a school leader perspective on the leisure center and the teachers who work there. The study aims to investigate whether a well-defined and cohesive professional identity is feasible based on the expectations that exist and the conditions that are given and discusses how the significance of these opportunities and obstacles can be interpreted based on relevant power- and professional studies. Despite all attempts at flexibility by trying to find their place in the different parts of the organization, it is obviously difficult to create a well-defined and cohesive professional identity when many of the tasks do not come organically, sprung from a leisure pedagogical perspective on learning. Instead, they are levies where compulsory schooling is the norm which means that the primary school teachers in leisure centers ends up at a disadvantage.

Keywords: professional identity, professional theories, power analysis, primary school teachers in leisure centers, school leader, job advertisements.

Sammanfattning

Flexibilitetens paradox

En makt- och professionsteoretisk studie om grundlärare i fritidshems yrkesidentitet

Synen på professionen grundlärare i fritidshem undersöks genom en kvantitativ undersökning där platsannonser med tjänster riktade mot lärare i fritidshem studeras. Vidare görs även en kvalitativ undersökning där rektorer intervjuas för att få ett skolledarperspektiv på fritidshemmet och lärarna som arbetar där. Studien syftar till att undersöka om en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet är görlig utifrån de förväntningar som finns och de förutsättningar som ges och diskuterar hur betydelsen av dessa möjligheter och hinder kan tolkas utifrån relevanta makt- och professionsstudier. Trots alla försök till flexibilitet genom att försöka hitta sin plats i organisationens olika delar är det uppenbart svårt att skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet när många av arbetsuppgifterna inte kommer organiskt, sprungna ur ett fritidspedagogiskt perspektiv på lärande. Istället är de pålagor där den obligatoriska skolundervisningen är norm vilket innebär att fritidshemslärarna hamnar i underläge.

Nyckelord: yrkesidentitet, professionsteorier, maktanalys, grundlärare i fritidshem, skolledare, platsannonser.

Förord

Vi vill börja med att rikta ett stort tack till vår handledare John Björkman som tryggt och säkert guidat oss genom det här arbetet från början till slut. Tack för att du funnits där och varit vårt akademiska bollplank och stöd. Tack för att du alltid tagit våra frågor om både stort och smått på största allvar. Vi vill också tacka alla lärare vi stött på under den här utbildningsresans gång. Främst vill vi rikta ett stort varmt tack till vår lärare och VFU-handledare Gunnel Mohme. Du har varit en stor inspiration för oss med dina grundmurade kunskaper och din stora pedagogiska förmåga. Slutligen vill vi tacka våra familjer. Tack för allt ni gjort för oss under tiden vi studerat. Ni har hejat, pushat och peppat, till och med krånglat med era arbetsplatser och lagt om era arbetscheman för att göra den här studietiden möjlig för oss. Vi kan inte tacka er nog. Och Micke, tack för all teknisk support. Utan er, inget.

Men mest av allt vill vi tacka varandra.

Innehållsförteckning

1	Inledning och problemområde	6
2	Bakgrund och tidigare forskning	7
	2.1 <i>Yrkesidentiteten</i>	8
	2.2 <i>Skolledarskapets betydelse</i>	10
3	Syfte och frågeställningar	10
4	Teoretiska perspektiv	11
	4.1 <i>Professionsteorier</i>	11
	4.2 <i>Foucaultinspirerad maktanalys</i>	13
5	Metod	14
	5.1 <i>Kvantitativ metod</i>	14
	5.2 <i>Kvalitativ metod</i>	14
	5.3 <i>Genomförande och bearbetning av materialet</i>	15
	5.4 <i>Urval</i>	16
	5.5 <i>Etiska överväganden</i>	16
	5.6 <i>Validitet och reliabilitet</i>	17
6	Resultat och analys	18
	6.1 <i>Kvantitativ undersökning - platsannonserna</i>	18
	6.2 <i>Krav och förväntningar</i>	19
	6.3 <i>Arbetsbeskrivning/arbetsuppgifter</i>	20
	6.4 <i>Sammanhållen yrkesidentitet</i>	21
	6.5 <i>Kvalitativ undersökning - intervjuer med skolledare</i>	22
	6.6 <i>Rektorers syn på fritidshemmet</i>	23
	6.7 <i>Yrkesidentitet</i>	25
	6.8 <i>Likvärdighet</i>	27
	6.9 <i>Samverkan</i>	28
	6.10 <i>Ytterligare perspektiv</i>	29
	6.11 <i>Sammanfattning</i>	30
7	Diskussion och slutsatser	30
	7.1 <i>Metoddiskussion</i>	30
	7.2 <i>Slutdiskussion</i>	31
	7.3 <i>Förslag till vidare forskning</i>	35

Referenslista	36
Bilaga 1 Platsannonsmatris	39
Bilaga 2 Missivbrev	40
Bilaga 3 Intervjuguide	42

1. Inledning och problemområde

Kring yrkesrollen i fritidshemmet går uppfattningarna markant isär och det har visat sig finnas stora kunskapsluckor även från ledningshåll kring vad yrket egentligen går ut på (Skolinspektionen 2018). Så vad innebär det att vara en grundlärare med inriktning mot fritidshem? Vår egen förförståelse kring den frågan gör den extra intressant för oss nu när vi snart är färdigutbildade grundlärare i fritidshem med behörighet att undervisa i ett praktiskt eller estetiskt ämne. Skollagen slår i 1 kap, 9 § fast att ”utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas” (SFS 2010:800). Hur den här likvärdigheten ska kunna uppnås när majoriteten av personalen i fritidshemmet saknar behörighet för att undervisa där framstår dock som ett mysterium (Skolinspektionen 2018). När det också verkar råda stor variation gällande vad som egentligen förväntas av en grundlärare med inriktning mot fritidshem, allt från så grundläggande saker som vad de yrkesverksamma kallas till vilka arbetsuppgifter de förväntas utföra, utgör det här en intressant ingång till något vi är väldigt nyfikna på och vill undersöka vidare.

Vårt intresse för att skriva om det här ämnet väcktes på allvar genom att vi upptäckte hur *olika* platsannonser riktade mot grundlärare i fritidshem var utformade. Allt ifrån hur yrket benämns till vad som anses meriterande och vilka personliga egenskaper som är önskvärda. Även vilka arbetsuppgifter som förväntas utföras skiljer sig avsevärt åt i annonserna. Vi bestämde oss för att studera detta närmare. Är det möjligt att skaffa en sammanhållen yrkesidentitet när det inte verkar finnas en tydlig gemensam uppfattning om vad yrket faktiskt ska innebära? Vidare tänkte vi att det oftast är skolledaren som skapar platsannonserna och vi bestämde oss även för att genom intervjuer undersöka vilka förväntningar skolledare egentligen har på lärare i fritidshem. Kunde vi upptäcka ett mönster kring något de sa som förstärkte eller motsade det vi själva fick syn på genom att studera annonserna?

Med tanke på den identitetskris vårt blivande yrke förefaller genomgå blev vi intresserade av att se vad vår undersökning kommer att visa, inte bara för egen del utan även för andra. Tanken är att genom ett professionsteoretiskt perspektiv undersöka vilka arbetsuppgifter och egenskaper som arbetsgivare efterfrågar vid nyanställningar av grundlärare med inriktning mot fritidshem. Intervjudelen av vår undersökning kommer främst att utgå från ett maktanalytiskt perspektiv. Denna studie ämnar bidra till den i dagsläget högst aktuella diskussionen om fritidshemslärares yrkesidentitet.

Under det här arbetets gång har debatten om var fritidshemslärarna ska passa in i utbildningslandskapet fortsatt gått varm. Den 23 oktober 2021 publiceras med anledning av diskussionen kring en ny facklig lärarorganisation en debattartikel på Skolvärldens hemsida (Skolvärlden 2021). Där skriver ett antal personer, bland andra ordföranden för Lärarnas Riksförbund, Åsa Fahlén att de anser tanken på att lärare i fritidshem och grundskollärare ska ingå i samma förening vara ”djupt problematisk”. Skribenterna anser att det är viktigt med tydlighet gällande skillnaden mellan olika professioner och skriver: ”Vår bestämda uppfattning är alltså att lärare i fritidshem inte ska tillhöra samma organisation som grundskollärare. Alternativet är att de istället organiseras med förskollärare.”

Att utbildningen till lärare i fritidshem sedan 2011 *är* en grundläroutbildning som också inkluderar ämnesbehörighet verkar ha gått skribenterna förbi. De menar att det finns många exempel på hur intressena hos de båda yrkesgrupperna hamnar i konflikt med varandra. Det verkar vara frågan om att vara ”rastvakt” som främst upprör artikelförfattarna. De menar att de inte kan kompromissa med deras traditionella inställning att klasslärare och ämnesundervisande lärare ska kunna fokusera på att undervisa.

Det här inlägget i debatten är intressant att lyfta därför att det högt och tydligt säger något om vilka utmaningar och ojämlika förutsättningar som professionen lärare i fritidshem står inför på många arbetsplatser runtom i landet.

2. Bakgrund och tidigare forskning

För att bättre kunna förstå den pågående diskussionen om yrket behöver vi kasta ljus över bakgrunden till den pågående identitetskris som verkar präglade fritidshemmet och fritidshemslärarna. Fritidshemmet är en relativt ny verksamhet, även om tankar kring ett närmare samarbete mellan skola och skolbarnsomsorg har funnits allt sedan arbetsstugorna upprättades i slutet av 1800-talet. Fritidshemmet skapades på 1960-talet och det är också nu *fritidspedagog* blir ett yrke. Fritidspedagogutbildningen kom till på initiativ av förskollärarkåren och utbildningens status vid tillkomsten var oklar. Sveriges Fritidspedagogers Förening, bildad 1966, hävdade exempelvis att det var en läroutbildning och inte en vårdutbildning. I och med högskolereformen som genomfördes mellan år 1975 - 1977 förlades fritidspedagogutbildningen till läroutbildningarna vid ett flertal högskolor och försök till samläsning olika yrkesinriktningar emellan genomfördes. Målet för samverkan var att de studerande skulle få kunskaper om varandras verksamheter och reflektera över likheter

och olikheter och på så vis föra med sig en positiv samverkanssyn till sina framtida arbetsplatser.

Utvecklingen från två skilda världar till dagens fusion mellan skola och fritidshem har haft två grundläggande drivkrafter, dels en ekonomisk, dels en pedagogisk/ideologisk (Calander 1999). Yrket har gått från 70-talets bild av fritidspedagogen som fritidens organisatör, länkad till fritidens olika arenor för att på så vis komplettera skolan genom att erbjuda, utveckla och samordna barnens fritid, till att på 80-talet mer vara ett komplement till hemmen. Samarbetet med föräldrar gavs en större betydelse än samarbetet med skolan. Nu utvecklas dock tanken på fritidshemmet som en plats för lärande. På 90-talet försköts fritidshemmets komplementära uppdrag gentemot skolan från att innebära ansvar för barns och ungdomars fritid mer mot skolans undervisning.

Calander anser det rimligt att förstå utvecklingen av fritidspedagogyrket efter högskolereformen 1977 som en professionaliseringsprocess. Han menar att fram till 2000-talets början har yrkesidentiteten präglats och utvecklats mer av yrkets närhet till skolan och mindre av förhållandet till barns och ungdomars varande på fritiden. Utbildningen har också förändrats. Från 2001 utbildas inga fritidspedagoger längre. Nu heter utbildningen barn- och ungdomspedagog med inriktning fritidshem. Från 2011 utbildas grundlärare med inriktning mot fritidshem och 2016 inkluderas fritidshemmet med ett eget kapitel i läroplanen (SOU 2017:51).

2.1 Yrkesidentiteten

Här kommer vi ta upp några intressanta aspekter som tidigare forskning visat på och som vi anser vara relevanta för vår studie. De delar vi fokuserat på är yrkesidentiteten och skolledarskapets betydelse. Vi har inte funnit någon tidigare forskning som använt sig av studier av platsannonser riktad mot förväntningar på yrkesrollen i fritidshemmet utifrån ett ledarskapsperspektiv.

Ackesjö, Nordäng & Lindqvist (2016) har publicerat en för oss användbar studie: ”Att jag kallar mig själv för lärare i fritidshem uppfattar jag skapar en viss provokation. Om de nya grundlärarna med inriktning mot fritidshem.” År 2014 examinerades de första grundlärarna med inriktning mot arbete i fritidshem från svenska lärosäten. Studiens resultat visar hur nyutexaminerade lärare dels rör sig i det professionella landskapet, dels hur de försöker placera egna ideal och yrkessträvan mot förhärskande professionsidentiteter även utifrån vad arbetsmarknaden eftersöker. Resultaten visar hur de orienterar sig i olika riktningar i

spänningsfältet mellan tradition och föresatserna i och med den nya styrningen. Några identifierar sig i huvudsak som traditionell fritidspedagog, andra med en slags kluven yrkesidentitet både som pedagog på fritidshemmet och lärare i skolan. Forskarna finner även antydningar kring konstruerandet av en ny hybrid profession, som lärare både i fritidshem och skola.

Artikelförfattarna menar också att de examinerade lärarna nu ges tillträde och behörighet till undervisningsområden och positioner inom skolväsendet som de med den äldre fritidspedagogutbildningen inte har. Dock har Skolverket gjort en väldigt generös tolkning av ämnesbehörigheter och skapat en särskild poängnyckel för de som utbildat sig mellan åren 1977 - 2001. Fritidspedagoger och de som har barn- och ungdomspedagogisk examen med inriktning arbete i fritidshem har tilldelats behörighet i bild, biologi, musik, samhällskunskap, slöjd, specialpedagogik, svenska, teknik samt idrott och hälsa (Skolverket u.å.). Fritidspedagoger kan alltså redan vara behöriga och arbeta som lärare i ett flertal ämnen, utan att ha formell utbildning för det. Ackesjö, Nordänger & Lindqvist nämner en undersökning genomförd av Lärarförbundet 2015, som visar att endast trettio procent av fritidspedagogerna dittills utnyttjat den möjligheten.

Även Ackesjös egen studie ”Den nya professionen i fritidshemmet – en diskussion om mellanrummets hybriditet” (2019) tar upp delar som är relevanta för vår egen studie. Studien undersöker hur nyexaminerade lärare mot fritidshem skapar en yrkesidentitet utifrån de olika roller och arenor som de befinner sig i när de väl kommer ut i arbetslivet. Ackesjö belyser hur integreringen av fritidshemmet till skolmiljön påverkade fritidspedagogers självständighet och yrkesidentitet negativt då deras handlingsutrymme begränsades. Fritidspedagoger tilldelades eller intog ofta en assistentposition i förhållande till andra lärare och integreringen genomdrevs på bekostnad av yrkeskårens professionsidentitet. Studien grundar sig i professionsteorier och teorier om identitetskonstruktioner samt diskussioner om hur professionsidentitet och professionell identitet är två olika delar men ändå hör samman. Ackesjös studie visar på hur pendlingen mellan olika arenor i skolans värld kan bidra till identitetsförvirring hos fritidshemsläraren. Alla de olika roller och arbetsuppgifter som tilldelas fritidsläraren påverkar dennes yrkesidentitet och gör det svårt att veta vad som egentligen förväntas av dem inom professionen. Resultatet visar på både fördelar och nackdelar som verksam i olika roller och arenor. En fördel som lyfts i studien är att fritidshemsläraren ses som en länk mellan skolan och fritidshemmet. En tydlig nackdel som

framkom i studien visade på att ett läraruppdrag som kan pendla mellan olika uppdrag och lärarpositioner kan vara svårt att hantera i praktiken.

2.2 Skolledarskapets betydelse

Vi har även funnit en utbildningsvetenskaplig artikel, baserad på en fackgranskad studie genomförd av Ludvigsson & Falkner (2019), som tar upp liknande problematik: ”Fritidshem – ett gränsland i utbildningslandskapet. Lärare i fritidshems institutionella identitet.”

Fritidshemmet diskuteras utifrån en gränslandsproblematik och där rektors ledarskap och konsekvenserna därav problematiseras. Ludvigsson & Falkner kom fram till att lärarna i fritidshem upplever sitt uppdrag som otydligt och att rektorer brister i sin kunskap om fritidshemmet och till följd därav även i sitt ledarskap. Deltagarna i studien menar att rektor förhåller sig på olika sätt gentemot olika lärargrupper. Artikeln adresserar även flexibilitetens paradox: i vissa fall är flexibiliteten en inre drivkraft och i andra fall en ålagd skyldighet från rektor. Fritidshemslärarna använder flexibiliteten för att vara tillmötesgående och accepteras som kompetenta lärarkollegor, men efterfrågas inte på grund av sin kompetens. Istället blir deras funktion att vara problemlösare, vilket innebär att de ofta tvingas lämna sina egna arbetsuppgifter för att istället användas som timvikarier. Artikeln undersöker också hur lärare i fritidshem konstruerar en institutionell identitet, det vill säga hur de själva ger uttryck för en gemensam förståelse av uppdraget.

3. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att bidra till diskussionen om fritidslärares yrkesidentitet genom att från ett makt- och professionsteoretiskt perspektiv undersöka vilka arbetsuppgifter och egenskaper som arbetsgivare efterfrågar vid nyanställningar av grundlärare med inriktning mot fritidshem.

- Vilka möjligheter och hinder för skapandet av en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet framträder i platsannonser riktade till grundlärare i fritidshem?
- Vilka förväntningar har skolledare på fritidshemslärare och hur kan rektorers förmåga att skapa arbetsförutsättningar bidra till dessa möjligheter och hinder?
- Hur kan betydelsen av dessa möjligheter och hinder tolkas utifrån relevanta makt- och professionsteorier?

4. Teoretiska perspektiv

Den teoretiska grund vi har valt att ställa vår studie på är professionsteorier och maktanalys. Eftersom vår undersökning behandlar yrkesidentitet på olika sätt har vi valt teorier som inriktar sig mot konstruerandet av professionsidentiteter. Skolledarna har stor inverkan på vilka förutsättningar som ges för att kunna skapa en gemensam yrkesidentitet. Vi har utöver professionsteorier även valt att använda oss av maktanalys, främst för att undersöka den kvalitativa delen av studien. Genom att vi använder maktanalys från ett perspektiv inspirerat av Foucault öppnas möjligheter att se på makt som något rörligt och som inte automatiskt behöver betyda att makten uteslutande innehas av den som sitter på den högsta positionen.

4.1 Professionsteorier

Vi har valt att använda oss av Brantes professionsteori främst för att definiera själva begreppet profession, men också för att placera det i en samhällskontext. Enligt Brante (2009) är en profession ett yrke där utövarna grundar inkomst och status genom att de bygger sin verksamhet på vetenskaplig forskning. Han menar att den snabbt expanderande utvecklingen av professionella yrkesgrupper har gett flertalet samhällsvetare anledning att tala om en kvalitativ förändring av samhällsutvecklingen. Sådana begrepp som informationssamhälle och kunskapssamhälle ämnar betona en såväl historisk som strukturell brytning med den klassiska industrialiseringens era. Idag är vi jämförelsevis mer sysselsatta med service, information och kunskap än jordbruk och traditionell industri. Begreppet profession har en starkt positiv värdebelastning i dagsläget och uppfattningen om profession som både begrepp och företeelse är därför central för att kunna tolka såväl den övergripande samhällsutvecklingen som samhällsdynamiken på både organisations- och interaktionsnivå.

Läraryrket räknas som en semiprofession. Begreppet ska vara värderingsfritt och är menat att användas analytiskt. Yrket betecknas så för att det har vissa av de utmärkande egenskaperna för en profession, men inte alla och inte i lika hög utsträckning. Semiprofessionellas utbildning är i regel mer tvärvetenskaplig och inte så specialiserad. Lärare har också styrdokument att ständigt förhålla sig till vilket innebär en lägre grad av autonomi.

Svenssons professionsteori använder vi för att placera professionen i en organisationskontext. Svensson (2016) placerar definitionen av en profession antingen via ett organisatoriskt perspektiv som innebär kollegialitet under autonomi eller som en kunskapsmässig aspekt där vetenskapligt kunskapsbaserat utförande av vissa arbetsuppgifter utgör huvuddragen. Det finns också definitioner där båda aspekterna förekommer. För att ringa in begreppet med ett

mer vardagligt uttryck innebär det helt sonika att vara *yrkeskunnig*. Betydelsen av utbildning gällande professioner har ibland tonats ner, men Svensson lyfter införandet av lärarnas statliga legitimation för att även visa på motsatsen – här betonas den formella utbildningen som själva grunden för yrkesutövningen.

Svensson (2008) lyfter också själva *organisationen* inom vilken en profession verkar för att visa på hur beroende professioner är av organisationen runtomkring. I ett så kallat välfärdssamhälle, dit Sverige kan räknas, innebär själva medborgarskapet rätt till tjänster som utförs av professionella på uppdrag av statliga myndigheter. Som medborgare kan du inneha en sorts tillfälligt medlemskap när du som elev eller student använder dig av organisationens resurser. I vilken grad tillgång till olika organisationer presenteras dig som medborgare kan även skapa skillnader som kan höra ihop med sådant som klass, kön eller etnicitet. Vilken makt en organisation har över sina klienter är beroende av i vilken utsträckning organisationen kan skaffa eller erbjuda de resurser som efterfrågas och i vilken grad likvärdiga resurser är tillgängliga på annat håll. Det här medlemskapet i en organisation leder till ett överlåtande av en viss del av kontroll över såväl sina handlingar som av sitt liv. Samtycket och auktoriteten kan sanktioneras genom tvång, så som situationen ser ut med obligatorisk skola.

Heggens professionsteori (2008) använder vi främst för att behandla identitetsskapande inom en profession. Han väljer att skilja identitetsbegreppet mellan den individuella professionella identiteten och professionsidentiteten. Begreppet identitet kan förklaras genom att det inom en gemenskap uppfattas av medlemmarna som att de har något gemensamt som varar och de är eniga i samt att de som står utanför också uppfattar dem på samma sätt. Identiteten blir alltså formad genom social interaktion i olika sociala kontexter. Sociala relationer ger individer möjlighet att ta in andras perspektiv och därmed utveckla jaget. Jaget är i detta perspektiv en process som dynamiskt ändrar och utvecklar sig utifrån de sociala sammanhang där individen ingår.

Den professionella identiteten skapas i den egna föreställningen om sig själv i yrkesrollen medan professionsidentiteten ger uttryck för en kollektiv identitet som knyts till själva professionen och verksamheten. Den professionella identiteten svarar på de egna uppfattningarna om egenskaper, värderingar och attityder som skapar en bra yrkesutövare inom det valda yrket. Yrkesverksamma kan i varierande grad skapa en stark yrkesidentitet bland sina medlemmar. Ett yrke som kämpar hårt för formell acceptans av kompetens, lön och arbetsuppgifter i förhållande till andra yrken, kan bidra till en stark uppslutning kring den

kollektiva professionsidentiteten och vad som anses viktigt i själva yrkesutövningen. Professionell identitet skiljer sig från professionsidentitet men de är tätt sammanlänkade då professionsidentiteten har en inverkan på utvecklingen av den professionella identiteten.

4.2 Foucaultinspirerad maktanalys

Vi har använt oss av en Foucaultinspirerad maktanalys tolkad av Axelsson & Qvarsebo (2017). Foucault var en idéhistoriker och filosof som i grunden påverkat flera vetenskapliga discipliner. Otaliga forskare över hela världen har inspirerats av hans tankar. Vi använder en Foucaultinspirerad maktanalys främst för att kunna definiera makt som något relationellt och produktivt och för att kunna öppna för möjligheter till handling.

Foucault opponerar sig mot idén att makt kan identifieras med en viss person, en särskild grupp eller en institution. Han menar att det inte är något som någon kan äga och förfoga över. Snarare ska den ur Foucaults maktperspektiv ses som något relationellt och produktivt och i egenskap av något som *öppnar för möjligheter till handling*. Genom att undersöka hur makten opererar och vilken påverkan den har kan vi få syn på vad makten *gör*, i syfte att problematisera och ifrågasätta sådant vi vanligen tar för givet. Det här ska inte göras för att gradera hur bra eller dåligt något är, utan för att kritiskt kunna analysera det. Begreppet makt kan användas för att förstå och utforska tillvaron ur ett särskilt perspektiv, där frågor om sådant som på varierande vis styr, formar eller kontrollerar samhällsliga tillstånd. Med det sagt måste även tilläggas att makt inte bör ses som något uteslutande negativt. Att forma, styra och kontrollera kan likväl som det begränsar också frigöra och möjliggöra.

Det mesta i tillvaron kan sägas ha en dimension av makt och på grund av detta är det möjligt att koppla samman maktperspektivet med såväl det samhällsliga som våra individuella liv. För Foucault finns ytterligare en dimension av makt, förutom sådana uppenbara maktspekter som den politiska eller kunskapsbaserade. Han menar att makt inte enbart kommer upp- eller utifrån. Den kan också verka mer indirekt och påverka oss utan att vi själva ens aktivt reflekterar över den. Makt kan också förstås genom ett internaliseringsbegrepp där vissa normer och ideal görs till något personligt och individuellt och som sedan styr hur vi handlar, hur vi fattar beslut och hur vi gör våra val. Den opererar inte efter ett givet schema utan påverkar våra liv på åtskilliga plan. Enligt Foucaults perspektiv är makt intimt sammankopplat med vetande, kunskap och sanning. Framför allt makt och vetande förutsätter och hakar i varandra.

5. Metod

Vi har samlat in 100 platsannonser från platsbanken på Arbetsförmedlingens hemsida. Sökorden vi använde oss av var ”grundlärare i fritidshem/ fritidspedagog”. Vi har även genomfört sex intervjuer med skolledare. Vi har alltså valt att genomföra både en kvantitativ och en kvalitativ undersökning. De här båda inriktningarna framställs många gånger som inkompatibla. Så är dock inte fallet i praktiskt forskningsarbete och vi har valt det här tillvägagångssättet för att kunna täcka fler aspekter av vårt forskningsproblem (Patel & Davidson 2019).

5.1 Kvantitativ metod

Kvantitativt inriktad forskning innebär att resultatet av datainsamlingen kan uttryckas i siffror och kan på så vis också mätas och bearbetas med närmast statistiska tekniker. Genom att använda oss av den här typen av forskningsmetod avser vi försöka besvara frågor som ”i vilken utsträckning”, ”hur många” eller ”hur mycket” (Bjereld, Demker & Hinnfors 2018). Inför insamlandet av det empiriska materialet hade vi en problemformulering någorlunda klar för oss, men såg noga till att den skulle kunna gå att ändra (Rienecker & Stray Jørgensen 2017). Vi har valt att undersöka ett antal platsannonser med tjänster riktade mot grundlärare i fritidshem för att se om några särskilda mönster kring yrkesrollen framträder.

5.2 Kvalitativ metod

Kvalitativ metod syftar till att tolka och förstå till exempel människors upplevelser eller frågor som handlar om mening eller innebörd (Patel & Davidson 2019). Intervjuer är en kvalitativ metod för att ta reda på hur individer tänker, känner och handlar i olika situationer (Alvehus 2019). Vi utgick ifrån semistrukturerade intervjuer som vi förberett med en intervjuguide där frågorna var gjorda utifrån de frågeställningar vi ville ha svar på, med utrymme för följdfrågor och placerade i en ordningsföljd som vi ansåg var lämplig för intervjun. Vi valde intervjuer som metod för vi ville ge respondenterna möjlighet att uttrycka sig med egna ord och vi ville även ha möjlighet att kunna ställa följdfrågor (Patel & Davidson 2019). Vi var intresserade av att se om intervjuerna kunde styrka eller bestrida något av det vi kunnat utläsa från vår empiriska undersökning av platsannonserna. Intervjuerna syftar till att ge oss en djupare förståelse av hur skolledare ser på fritidshemslärares uppdrag och de varade i snitt 35 minuter.

5.3 Genomförande och bearbetning av materialet

Vi skrev ut och undersökte 50 platsannonser var. Eftersom annonserna inte är synliga för andra efter ansökningstiden löpt ut gjorde vi på det här sättet. Vårt material finns i pappersform hos författarna och kommer att sparas i minst 10 år. Vi läste igenom alla platsannonser och skapade sedan en matris utifrån de kategorier vi ansåg svara på vår frågeställning (se bilaga 1). Vi har bearbetat materialet tillsammans och kommit överens om hur vi ska gå tillväga och vilka begrepp som ska kategoriseras i vår sammanställning.

Vår ambition var att utifrån det resultat som sammanställningen visade presentera resultaten i stapeldiagram. Vi hade tänkt välja ut vissa begrepp inom de olika kategoriseringarna och illustrera dessa. Efter vår sammanställning av undersökningen var gjord, kom vi efter noggrant övervägande fram till att inte använda oss av stapeldiagrammen. Vi ansåg att risken var alldeles för stor att då påvisa en missvisande bild, eftersom materialet var så oerhört spretigt. För att ge några exempel: under kategorin *krav och förväntningar* fick vi hela **212 olika** kategoriseringar och under *arbetsbeskrivning/ arbetsuppgifter* kunde vi identifiera **171 olika** arbetsuppgifter. I och med de resultaten kunde vi redan här konstatera att de hinder som finns för att skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet vida överstiger möjligheterna att kunna göra detsamma. Vi valde istället att i löpande text illustrera hur många olika rubriker som kunde utläsas inom varje kategorisering efter studerandet av 100 annonser.

Inför intervjuerna kontaktade vi respondenterna personligen eller via telefon. När vi hittat respondenter som kunde tänka sig ställa upp på en intervju, skickade vi ut våra missivbrev med tillhörande samtyckesblankett för att få deras skriftliga godkännande att delta i studien (se bilaga 2). Intervjuerna genomfördes till största delen personligen där vi åkte ut till den aktuella skolan och genomförde intervjuerna på plats. Främst med anledning av tidsbrist hos rektorerna var vi tvungna att vara flexibla i vår undersökning varav en intervju genomfördes via zoom och en via mejl. Vi genomförde tre intervjuer var. Inför intervjuerna hade vi förberett oss med en intervjuguide som vi utgick ifrån (se bilaga 3). Alla intervjuer förutom den där svaren skickades via mejl spelades in för att underlätta vårt arbete vid transkriberingen. Intervjuerna varade i genomsnitt 35 minuter och transkriberades i sin helhet efter de genomförts. Därefter läste vi igenom alla intervjuer för att se hur de relaterade till helheten. Nästa steg var att kategorisera intervjuerna. För att kunna göra detta på ett så systematiskt sätt som möjligt skapade vi även här en matris. Vi valde ut väsentliga och viktiga delar ifrån intervjuerna med relevans för frågeställningen och jämförde

respondenternas svar med varandra. Viktiga citat plockades ut för fortsatt tolkning i resultat- och analysdelen.

Vi har genom hela arbetet med uppsatsen varit lika delaktiga, även om vi ibland valt att dela upp och lägga vårt fokus på olika områden. När vi gjort så har vi dock arbetat parallellt med varandra och varit delaktiga i varandras fokusområden. Detta för att direkt kunna kommunicera och i samråd med varandra avgöra om något behöver formuleras om, läggas till eller tas bort. Största delen av arbetet har vi suttit tillsammans, antingen via zoom eller fysiskt på samma plats.

5.4 Urval

Vi valde att använda oss av platsannonser som lagts ut på Arbetsförmedlingens hemsida, då det finns goda skäl att anta att det är en välkänd plattform som många använder sig av när de ska söka jobb. Det är också rimligt att anta att det är en tillförlitlig myndighet att vända sig till vid jobbsökande, eftersom Arbetsförmedlingen arbetar på uppdrag av riksdag och regering. När vi skulle välja platsannonser använde vi oss av slumpmässigt urval. Det gav oss möjligheten att göra statistiska beräkningar för att kunna generalisera. Vi har tittat på 100 annonser och låtit dessa bilda urvalsunderlag. Det är viktigt att få tillräckligt mycket underlag för att åstadkomma ett urval som blir statistiskt representativt (Alvehus 2019). Vi studerade platsannonser som var upplagda under en viss period och tidsperioden vi valt att titta närmare på var annonser upplagda maj-juni och augusti-september 2021.

Vårt val föll på att tillämpa strategiskt urval i intervjudelen med respondenterna. Vi var tvungna att fundera över vilken form av urval som skulle ge oss störst möjlighet att få den information vi ville åt i vår undersökning och de specifika erfarenheter vi eftersökte. Här finns ett strategiskt element, då urvalet bestämdes utifrån de undersökningsfrågor vi gjort som var riktade till skolledare (Alvehus 2019). Eftersom vi ville se om det möjligtvis fanns ett mönster utifrån vad vi kommit fram till i studerandet av platsannonser, ansåg vi att det var ett bra sätt att kontakta skolledare i två olika delar av landet där både kvinnor och män i båda skolformerna, friskolor och kommunala skolor ingick. Det här gjorde vi för att kunna få en så bred bild som möjligt eftersom den här delen av vår undersökning är så pass begränsad storleksmässigt.

5.5 Etiska överväganden

Vi har utgått från de fyra forskningsetiska huvudkrav som formulerats av Vetenskapsrådet. Det är den svenska myndighet som bland annat har det övergripande ansvaret för frågor

gällande de etiska krav som ställs på forskning och forskare (Patel och Davidson 2019). Vi är införstådda med att de här principerna inte är de som numera aktivt rekommenderas av Vetenskapsrådet. De hänvisar istället hänvisar till publikationen ”God forskningssed”. Även den skriften har vi utgått ifrån när vi gjort våra undersökningar. Där står kort sammanfattat om de olika uppförandekrav som ställs på en forskare och som ligger integrerat i själva forskningsprocessen. Det här är krav som återspeglar samhällets vanliga etiska normer och värderingar, så som att tala sanning om den egna forskningen, att medvetet granska och redovisa utgångspunkterna för de egna studierna, öppet redovisa metoder och resultat och att vara rättvis i den egna bedömningen av andras forskning (Vetenskapsrådet 2017).

Vi har i vår kontakt med respondenterna i den kvalitativa delen av vår undersökning informerat dem om de tidigare rekommenderade fyra forskningsetiska kraven.

Informationskravet innebär att vi informerade respondenterna om studiens syfte och var de kan ta del av den färdiga undersökningen. Enligt *samtyckeskravet* inhämtades respondenternas godkännande skriftligt gällande att delta i intervjun och vi informerade dem om att de när som helst kan välja att avbryta sin medverkan, ända fram till det att arbetet publiceras. *Konfidentialitetskravet* säkerställde vi genom att tala om att deltagandet kommer att anonymiseras och att det inspelade materialet i efterhand kommer att raderas. Vi har även följt *nyttjandekravet* och informerat respondenterna om att vårt insamlade material endast kommer att användas i studiesyfte. Vi har genom hela arbetet försökt vidhålla ett reflekterande etiskt förhållningssätt och har under arbetets gång fört en ständig diskussion om forskningsetiska frågor med varandra.

5.6 Validitet och reliabilitet

När det handlar om vetenskaplig metod hör begreppen validitet och reliabilitet båda samman på så vis att det inte går att fokusera på endast det ena och därmed utesluta det andra. En kvantitativ undersökning måste ha god validitet, vilket enkelt uttryckt innebär att vi verkligen undersöker det vi avsett att undersöka. Området måste prövas på ett sådant sätt att forskningen så nära som möjligt återspeglar det verkliga och sanna (Patel & Davidson 2019). Därför har vi utformat en platsannonsmatrix för att säkerställa att vi tittar på samma saker när vi delat upp det empiriska materialet. Vi har också försökt stärka validiteten genom att ställa vår undersökning på en stabil teoretisk grund, använda bra instrument och sett till att arbetet gått systematiskt och strukturerat tillväga. När det kommer till den kvalitativa studien står validitetsbegreppet mer för hela forskningsprocessen.

Begreppet validitet hör samman med frågan om *vad* det är som undersöks, medan reliabiliteten hänger ihop med frågan om *hur* (Bjereld, Demker & Hinnfors 2018). Det ska gå att komma fram till samma resultat även om det är en annan forskare som utför undersökningen. Som forskare kan du också gå tillbaka och själv reprisera delar av det du undersökt. För att säkerställa detta har vi utformat så tydliga matriser och klassificeringar som möjligt, för att kunna visa hur undersökningarna genomförts.

6. Resultat och analys

Här presenteras de båda studiernas resultat och vår analys. Presentationen utgår från våra olika rubriker som svarar mot våra frågeställningar. I sammanfattningen förenar vi båda studierna. Rubrikerna *Kvantitativ undersökning - platsannonserna; Krav och förväntningar; Arbetsbeskrivning/arbetsuppgifter* och *Sammanhållen yrkesidentitet* ämnar besvara frågeställningen: Vilka möjligheter och hinder för skapandet av en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet framträder i platsannonser riktade till grundlärare i fritidshem?

Rubrikerna *Kvalitativ undersökning - intervjuer med skolledare; Rektorers syn på fritidshemmet; Yrkesidentitet; Likvärdighet* och *Samverkan* besvarar frågeställningen: Vilka förväntningar har skolledare på fritidshemslärare och hur kan rektorers förmåga att skapa arbetsförutsättningar bidra till dessa möjligheter och hinder?

Frågeställningen: Hur kan betydelsen av dessa möjligheter och hinder tolkas utifrån relevanta makt- och professionsteorier behandlas under alla rubriker.

6.1 Kvantitativ undersökning – Platsannonserna

Vi upprättade en platsannonsmatris (se bilaga 1) och klassificerade undersökningen av annonserna enligt nämnda kriterier. Vi kunde ganska tidigt i vår undersökning konstatera att det skulle bli svårt att få en bild av en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet. Exempelvis framträdde 35 olika varianter av yrkesbenämning redan i annonsrubriken. Den vanligaste var *”lärare i fritidshem”* som eftersöktes i 29 fall av 100, men det fanns även andra varianter som *”utvecklingslärare i fritidshemmet”*, *”fritidspedagog/fritidsledare”* och *”lärare förskoleklass och fritids”*. Här föreligger en risk att de som inte känner sig bekväma med att titulera sig som något annat än vad de utbildat sig till inte söker tjänsterna och skolor går därmed miste om värdefull kompetens. Av de annonser vi studerat föll det sig så att 14 av

dem gällde tjänst på friskolor och 86 tjänst på kommunala skolor. Värt att notera är också att *fritidspedagog* så ofta eftersöktes i annonserna, i några fall var det endast vad som efterfrågades och i övrigt eftersöktes det i olika konstellationer i 35 annonser av 100. Detta kan indikera en okunskap och oförståelse kring yrket från arbetsgivarnas sida och visa på att de inte har kunskap om vad de olika utbildningarna till fritidspedagog respektive grundlärare med inriktning fritidshem medför. På sikt kan det här påverka förutsättningarna för att kunna skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet.

6.2 Krav och förväntningar

I vår undersökning identifierade vi totalt 212 olika krav och förväntningar. Heggen (2008) lyfter hur professionsidentiteten är en kollektiv identitet och baseras på att yrkesutövarna är överens om yrkets syfte och arbetssätt. När de finns så vitt skilda förväntningar och krav på lärare i fritidshem blir det svårt att enas om vilka som är de centrala för yrket och gör det svårt att skapa en sammanhållen yrkesidentitet.

Samarbetsförmåga var den mest eftersökta förväntningen, tätt följt av att ha ett *relationsskapande förhållningssätt*. Annat som stod ut var *flexibel, engagerad*, att ha *initiativförmåga* samt att vara *lösningsorienterad*. Att vara *lärare i fritidshem/fritidspedagog med yrkeserfarenhet* var det allra mest eftersökta kravet.

Att ha *lågaffektivt bemötande, god kännedom om neuropsykiatriska funktionshinder* och att *vara lugn* var det endast en eller två som eftersökte. Att så få eftersökte den här typen av kompetens framstod för oss som förvånansvärt. I verkligheten är det här högst aktuella kompetenser då det är nödvändigt att ha kunskap om NPF eftersom många på sin arbetsplats möter elever med olika typer av behov (Stockholms stad 2020).

De mest eftersökta förväntningarna var *samarbetsförmåga* och *relationskapande förhållningssätt* vilka kan ses som viktiga förmågor i yrkesrollen som lärare i fritidshem. Själva fritidspedagogiken som är kärnan i yrket grundar sig delvis på grupprocesser och på att skapa relationer vilka kan ses som nyckelbegrepp inom området. Att ha *yrkeserfarenhet* anses som viktigt i många av platsannonserna. Heggen (2008) förklarar den professionella identiteten som den personliga identitetsbildning som har med utövandet av yrkesrollen att göra, en föreställning av sig själv i yrket. Professionell identitet skapas eller slutförs under yrkesutbildningen. Det här är intressant med anledning av att nyexaminerade i många fall inte har yrkeserfarenhet, vilket efterfrågas i hög grad i platsannonserna.

Värt att notera är även att flera krav och förväntningar handlade om att den sökande skulle vara: *flexibel, engagerad, ha initiativförmåga* samt vara *lösningorienterad*. Det här är egenskaper som finns hos en problemlösare som kan anpassa sig inom flera olika arenor och som även kan arbeta med uppgifter som inte tillhör ens egentliga yrke. Dessa personer är lätta att placera in i andra kontexter som till exempel att hoppa in som lärarvikarie under skoltid, precis som Ludvigsson & Falkner (2019) tar upp i sin forskning. Lärarna i fritidshem använder flexibiliteten för att vara tillmötesgående och för att accepteras av sina lärarkollegor som jämlikar men blir endast problemlösare, vilket innebär att de ofta får lämna sina egna arbetsuppgifter och att fritidshemsverksamheten därmed blir lidande.

Den allra mest eftersökta personliga egenskapen var *samarbetsorienterad* och den näst mest eftersökta var *engagerad*. I många annonser nämns att de kommer att gå efter *personlig lämplighet* utan närmare förklaring. Att vara *stresstålig*, en *konstruktiv konfliktlösare* och *lojal* var det endast en av 100 som eftersökte.

6.3 Arbetsbeskrivning/arbetsuppgifter

I vår sammanställning kunde vi identifiera 171 olika arbetsuppgifter. Över 100 av dessa förekom endast en gång, det var alltså arbetsuppgifter som endast eftersöktes i en enda annons. Den vanligaste arbetsuppgiften var att *samverka med lärare i skolan och arbeta i klass*. Hur samverkan ska se ut beskrivs inte närmare i annonserna. Det här är något signifikant för många skolor. I rapporten *Skolors arbete inom fritidshem* (Stockholms stad, 2020) stärks uppfattningarna kring de otydliga förväntningar gällande vad samverkan ska innebära. I rapporten lyfts det som ett av de viktigaste utvecklingsområdena på majoriteten av de besökta skolorna som rapporten utgår ifrån. *Planera undervisning på fritidshemmet tillsammans med kollegor* var också en vanlig arbetsbeskrivning. Att *stötta elever med behov av särskilt stöd* eftersöktes i endast en platsannons vilket förvånade oss eftersom många som arbetar på fritidshem har det som arbetsuppgift under skoltid (Stockholms stad 2020).

I en arbetsbeskrivning stod uttryckligen *”att vara i omklädningsrummet i samband med idrott”*. Ett annat exempel gällde att *”åka badbuss med åk 2”*. När den här typen av arbetsuppgifter inte sätts i en mer pedagogisk kontext, blir uppfattningen att det endast efterfrågas en logistiker. Det är lite svårt att se att den som studerat en treårig lärarutbildning på högskola eller universitet har den typen av arbetsuppgifter som målbild efter avslutad utbildning. Samtidigt är det ärligt att skriva ut det i annonsen. Är det den typen av arbete som väntar är det bra att få veta det direkt. Sådana arbetsuppgifter ingår säkerligen på fler skolor

än de som faktiskt valt att skriva ut det. Enligt Svensson (2008) är den främsta professionella resursen kollegialitet, det vill säga att *likvärdiga* medlemmar utövar kontroll över varandra. Kontroll ska förstås som något baserat på speciella kunskaper och en etik som gemensamt förvaltas av en yrkesorganisation. Det framgår tydligt av den här typen av arbetsuppgifter att det finns en obalans de olika lärarkategorierna emellan redan från början.

Vad gäller det som anses vara meriterande i annonserna var *inget uttryckligen* den största posten. Den mest eftersökta meriten var *yrkeserfarenhet*. *Ämnesbehörighet* stod också ut som något flera eftersöker. Här indikeras att det yrkesmässiga landskapet nu håller på att ritas om i och med de ämnesbehörigheter som kommer med utbildningen till grundlärare i fritidshem. Å ena sidan får arbetsgivare lättare att tillsätta personal med den kompetens som efterfrågas och de arbetssökande får lättare att sålla i annonserna. Å andra sidan kanske du inte blir anställd på ett fritidshem där dina övriga kompetenser skulle passa väl in beroende på att du inte är behörig i det eftersökta skolämnet. Ackesjö (2019) har i sin studie sett att hur anställningsbar någon är uteslutande kan bero på vilket ämne denne är behörig i, något som även vår studie styrker.

Även under kategorin meriterande fanns väldigt många kategorier som bara nämndes i en enda annons, vilket talar emot att kunna forma en stark yrkesidentitet.

6.4 Sammanhållen yrkesidentitet

I platsannonserna framträder en tydlig bild av hur svårt det blir att skapa en sammanhållen yrkesidentitet utifrån alla de kategorier vi undersökt. Redan i annonsrubriken fanns 35 olika varianter av yrkesbenämningar och vi kunde identifiera över 200 olika krav och förväntningar. Arbetsbeskrivning och arbetsuppgifter landade på över 170 olika uppdragsformuleringar. Heggens professionsteori (2008) styrker denna svårighet. Professionsidentiteten som är knuten till grupper, verksamheter och professioner är den primära i skapandet av den sammanhållna yrkesidentiteten där man är överens om yrkets syfte och arbetsätt. Det blir svårt att uppnå med en så splittrad syn och förväntan på av vad yrket som lärare i fritidshem innebär baserat på platsannonsernas utformning.

Ackesjö, Nordängers & Lindqvists studie (2016) visar hur nyutexaminerade lärare dels rör sig i det professionella landskapet, dels hur de försöker placera egna ideal och yrkessträvan mot traditionella professionsidentiteter och även utifrån vad *arbetsmarknaden* eftersöker. Det uppstår en konflikt mellan den professionsideologi som de påbörjat införliva under utbildningen och de krav och förväntningar som de upplever finns på arbetsmarknaden.

Något som talar emot att platsannonsernas spretiga utformning skulle påverka en sammanhållen yrkesidentitet är Heggens definition på kollektiv (2008). Han menar att kollektiv säger något om att medlemmarna på olika sätt stöder den gemensamma beteckningen, men att de samtidigt kan identifiera sig med väldigt olika sätt att agera och i praktiken utöva en yrkesroll på flera olika sätt. Professionsidentiteten är ett exempel på kollektiv identitet enligt Heggen.

6.5 Kvalitativ undersökning – intervjuer med skolledare

Ovan har vi besvarat frågan om vilka möjligheter och hinder för skapandet av en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet som framträder i platsannonser riktade till grundlärare i fritidshem. Nu fortsätter vi med att undersöka vilka förväntningar skolledare har på fritidshemslärare och hur rektorers förmåga att skapa arbetsförutsättningar kan bidra till dessa möjligheter och hinder.

Presentation av respondenterna	År i yrket	Utbildning
Rektor A	2	Grundskollärare åk 7 – 9 och gymnasiet, ledarskapsutbildningar.
Rektor B	5	Idrottslärare åk f – 9. Rektorsutbildning.
Rektor C	6	Grundskollärare åk 4 – 9. Pågående rektorsutbildning.
Rektor D	9	Grundskollärare åk 1 – 6. Magisterutbildning i ledarskap. Rektorsutbildning. Pågående skolchefsutbildning.
Rektor E	4	Grundskollärare åk 4 – 9. Pågående rektorsutbildning.
Rektor F	3	Gymnasielärare. Har behörighet från åk 4. Rektorsutbildning.

6.6 Rektorerers syn på fritidshemmet

När vi undersökt rektorernas syn på fritidshemmet har vi framför allt utgått från de intervjusvar vi har fått på frågor gällande *arbetsuppgifter, hur förutsättningar skapas* och *vem som utformar platsannonserna* (se bilaga 3). En viktig del när det gäller synen på fritidshemmet är enligt rektorerna kopplat till *meningsfullhet, lärande* och *undervisning* på olika sätt. När det kommer till att skapa förutsättningar får vi svar som gäller hur respondenterna önskar att det skulle vara, kontra hur det faktiskt ser ut för deras personal i verkligheten. Rektor A säger att rätt förutsättningar inte skapas i nuläget, men att de har kommit en bit på väg i arbetet.

Vi har även börjat titta på tjänstefördelningen på fritidshemmet. Hur vi fördelar personal så rätt kompetens hamnar på rätt plats. Att prioritera är också viktigt i att skapa förutsättningar. Lågstadie lärarna känner ett otroligt stort behov av att vara två i klassrummet. Det har blivit en självklarhet att man alltid är två. Det här begränsar möjligheten att skapa tid för planering och ställtid. Det här är något vi uppmärksammat och påbörjat ett förändringsarbete kring. Klasslärarna måste själva kunna stå i klassrummet och ansvara för den delen av skoldagen. Huvuduppdraget för fritidspersonalen ÄR fritidshemmet och det är där fokus ska ligga.

Lärarna i Ludvigsson & Falkners studie (2019) menar att rektor behandlar lärargrupper olika. Lärarna i studien är medvetna om att rektor spelar en central roll både för att deras kompetens och fritidshemmets verksamhet ska legitimeras. De ger uttryck för en viss uppgivenhet och menar att rektor inte själv engagerar sig i verksamheten, utan förlitar sig i alltför hög grad på att lärarna själva ska driva och utveckla verksamheten. Här kan vi påvisa en medvetenhet kring den problematiken samt en benägenhet till förändring från ledarhåll.

Vidare säger rektor A:

Lärarna i fritidshem, deras del är superviktig. De behöver hjälpa oss: Hur ska vi göra? Hur gör vi på bästa sätt? Hur ska vi tänka kring planeringstid, ställtid och så vidare? Man behöver hjälpas åt, jag tror inte man som skolledare vet allt om hur allt ska funka och vara.

Från ett maktperspektiv inspirerat av Foucault går det inte att separera makt och vetande. Dessa båda begrepp förutsätter och är beroende av varandra, vilket innebär att makten alltså inte är beroende av vilken position du har i hierarkin. Här kan vi med vår utbildningsbakgrund och yrkeserfarenhet bistå skolledarna med vår syn på hur verksamheten bör utformas på bästa sätt med vårt helhetsperspektiv på skolan inklusive fritidshemmet (Axelsson & Qvarsebo 2017). Rektor B är inne på samma linje och menar att det är de som sitter i ledningsposition, personerna själva som jobbar på fritids och personerna som jobbar i grundskolan som behöver tänka om och tänka nytt för att på så vis bidra till att kunna höja kvaliteten och statusen. ”Det är vi tillsammans som kan göra det, ingen annan.”

Till skillnad från vad rektor A har kommit fram till, har rektor F motsatt uppfattning gällande fritidspersonalens roll under den obligatoriska delen av skoldagen:

Skulle jag skapa bättre förutsättningar för fritidspersonalen skulle jag ge dem mycket mer planeringstid, men då skulle de inte heller ha några resurser i klasserna. Fritidspersonalen är ju fantastiska på att hjälpa till, in och ut från raster som tar av deras planeringstid och så. Ställtid har de, kombinerat med sin rast. Sen blir det aldrig så i verkligheten, de hjälper till med saker eller löser konflikter eller så. Det blir alldeles för mycket sådant i verkligheten, men ställtiden finns där.

Det här återspeglar det Ludvigsson & Falkner adresserar när de skriver om att de senaste decenniernas strukturella förändringar för lärare i fritidshem att kunna uppfylla sitt uppdrag har präglats av både osäkerhet såväl som ojämlika villkor.

Några rektorer ger utöver planeringstid även sin personal betald förtroendetid för att de med säkerhet ska få ut sin planeringstid. Rektor C ger varje medarbetare två timmars avdrag från sin heltidstjänst, som ej är schemalagda. På så vis får personalen alltid ut sin egen planeringstid, som ofta annars får stryka på foten vid personalfrånvaro. Rektor D, som på sin arbetsplats redan har ett tvålärarskap i klasserna, ger sin fast anställda, utbildade fritidspersonal fyra timmars betald förtroendetid i veckan. Syftet med det är utöver att täcka arbetsplatsträffar även att säkerställa kvalitet och likvärdighet. Det ska ge fritidspersonalen möjlighet att också kunna förkovra sig och hålla sig à jour med aktuell forskning inom relevanta områden etcetera.

Rektor E är den enda av rektorerna som lyfter så konkreta saker när det gäller att skapa förutsättningar för fritidshemmet som att se till att det inte finns för många elever per personal. Hen ser också till att köpa in det som behövs till verksamheten och att det finns ändamålsenliga lokaler.

Alla respondenter utformar sina platsannonser själva. Vissa tittar på andra annonser som ligger ute för att få inspiration. En del rektorer använder sig av färdigskrivna mallar till delar av annonserna. Några formulerar sig med hjälp av olika personer på arbetsplatserna. Bara två rektorer tog hjälp av sina anställda på fritidshemmet när det ska anställas personal till fritids. Under våra studier kunde vi se att flera platsannonser liknade varandra i hög grad. Vissa annonser gav intrycket av att vara väldigt svepande formulerade utan att innehålla konkreta arbetsuppgifter knutna till aktuell skola och i vissa fall framstod några även vara klippta och klistrade. Hur platsannonserna utformas ger en bild av skolledares syn på fritidshemmet och även hur de ser på fritidshemslärares yrkesidentitet.

6.7 Yrkesidentitet

Alla rektorer ger uttryck för ett helhetstänk när det gäller hur resurserna ska fördelas över dagen, men de skiljer sig åt gällande vilket perspektiv de anlägger. De flesta utgår från ett perspektiv där den obligatoriska delen av skoldagen är i fokus. Två av dem lyfter att det är en fördel att vara utbildad i idrott och hälsa om du ska arbeta som skolgårdslärare och ansvara för rastaktiviteter. Alla rektorer är överens om att det kan anses vara slöseri att ha fritidshemslärare som elevassistenter i den innebörden att vara ett allmänt vuxenstöd, men däremot värdefullt i utbildningssyfte, för alla elever. Rektor B vänder sig emot uttrycket *resurs* och menar att när man arbetar som en lärare i fritidshem tillsammans med en annan grundskollärare arbetar man som ett *team* i en klass. Flertalet rektorer anser att ämnesundervisning i det ämne där en lärare har behörighet är självklart. Rektor D anser två saker om att fritidshemslärare undervisar i ett ämne. Å ena sidan att det som arbetsgivare går att erbjuda mer attraktiva tjänster, å andra sidan att det blir negativt på så vis att det finns de som utbildar sig och blir behörig i exempelvis idrott, som är ett bristämne med tanke på att det saknas behöriga idrottslärare. Rektor D funderar kring att ha gått en utbildning som inriktar sig mot fritidshem, läsa ett halvår idrott och bli legitimerad idrottslärare för att sedan gå in och ha bara idrott. Ackesjö (2019) tar upp i sin studie om hur den nya grundläroarutbildningen mot fritidshem indikerar hybriditet på policynivå genom att de med sin examen får en dubbel yrkesroll. De måste upprätta en balans mellan två olika uppdrag, dels mot arbete i fritidshemmet, dels mot den mer mål- och resultatstyrda undervisningen i

skolan i de ämne de har behörighet i. Detta i sin tur kan ses som problematiskt i skapandet av en välavgränsad yrkesidentitet utifrån Heggens (2008) tankar om bildandet av en professionsidentitet. Ackesjö (2018) beskriver hur lärare i fritidshem med kombinerad tjänst kan riskera att fastna i destruktiva identitetsprocesser utifrån huruvida kollegor ser dem som jämbördiga lärare eller inte.

Rektor E säger:

Jag vill inte att någon ska sitta ner, vi har inte så mycket resurser så att folk kan sitta och vänta på att det blir deras arbetstid, eller att man ska få en uppgift eller någonting, utan vi jobbar ganska hårt med att använda resurserna, både skola och fritidshemsresurserna så mycket vi kan. Är vi här så jobbar vi för barnen. Vi har inte råd att låta tiden rulla bara.

Det här motsäger något vi kunnat se att många frågar efter i platsannonserna, där vår kategori *utvecklingsbenägen* blev en stor post. Det förefaller svårt att utveckla fritidshemsverksamheten på en arbetsplats om synen på din potentiella planeringstid är att det skulle vara slöseri med tid. Som vi tidigare varit inne på, så utifrån ett maktanalytiskt synsätt i Foucaults anda så är makten rörlig och vetandet kan bara förstås i relation till makten. Han menar att det inte finns något vetande utan makt och ingen makt utan vetande (Axelsson och Qvarsebo 2017). Makten kan i detta fall anses grunda sig på vetandet. Utbildade lärare i fritidshem med erfarenhet behöver informera rektorer om hur tiden ska användas för elevernas bästa och vad som ingår i uppdraget. För att kunna erbjuda en kvalitativ verksamhet för eleverna behövs tid för både planering, genomförande och utvärdering.

Överlag är alla respondenter överens om att legitimationskravet höjer kvalitet och status på fritidshemmet. Rektor E lyfter något vi direkt kan koppla till innehållet i många av platsannonserna när hen talar om att utvecklingsbenägenhet är avsevärt mer märkbart hos de utbildade som arbetar på fritidshemmet i jämförelse med de som saknar utbildning. Hen ser även skillnad gällande framför allt bemötande, följsamhet, planering och struktur. Hen poängterar även något som var frekvent förekommande i annonserna: att den personliga lämpligheten prioriteras högre än yrkeskompetens baserat på utbildning. Detta påverkar till viss del möjligheterna att skapa en tydligt sammanhållen yrkesidentitet. Flera av rektorerna talar om att de anser att personer utan utbildning gör ett fantastiskt arbete, ofta relaterat till

deras långa yrkeserfarenhet. De talar inte vidare om hur positivt det vore om dessa personer också utbildade sig. Rektor B är den enda som lyfter att det faktiskt står alla fritt att utbilda sig och talar om vilka fördelar det skulle innebära för både dem själva och för verksamheten.

Rektor F tycker att det är positivt att utbildningen numera är en grundläroutbildning och att yrkesepitetet numera är lärare även för de utbildade som är yrkesverksamma inom fritidshemmet. Rektor D menar att eftersom kraven som ställs på fritidshemmet inte är lika tydliga som under den obligatoriska delen av skoldagen, kommer det mycket mer an på att verksamheten är vettigt planerad. För att kunna göra det menar hen att det måste finnas utbildad, professionell personal.

Vad rektorerna själva anser vara meriterande löper över ett relativt brett spektrum, alltifrån ämnesbehörighet, erfarenhet, kunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar till att vara lugn och ha ett gott bemötande. Att kunna leda en grupp menar flera av respondenterna är helt grundläggande. Detta var dock ingenting som stack ut i platsannonserna, där kunskap om arbete med grupper eller NPF knappt eftersöktes.

6.8 Likvärdighet

Med tanke på vad skollagen säger om likvärdig utbildning ville vi höra vad skolledare ser för utmaningar på området. Flera av dem identifierade svårigheterna som uppstår när det inte finns utbildad personal. Rektor B menar att en utmaning är att fritidshemslärarna ska hålla i och ansvara för undervisningen, men att de inte behöver genomföra allting själva. Man bör som fritidshemslärare ha ansvaret och har man då inte utbildade fritidslärare blir det ingen likvärdig utbildning. Rektor B pekar på problemet som uppstår när det endast finns *en* utbildad fritidshemslärare på en stor skola och menar att då blir det inte heller någon likvärdig utbildning. Rektor C lyfter en annan viktig aspekt när hen talar om att det största problemet just nu är det lilla antal behöriga lärare mot fritidshem som vill arbeta i fritidsverksamheten. Många utbildade saknar kompetens att undervisa under fritidstid och har inställningen att det är mer förvaring under eftermiddagarna. Många vill också göra det som ligger i deras eget intresse. De har svårt att få till ett samarbete med lärarna och ser inte hur de ska fortsätta undervisningen under eftermiddagarna. Svensson (2008) menar att professionellt arbete är styrt av såväl professionella som organisationsmässiga resurser och regler i en ofta överskådlig blandning. Här indikerar Rektor C:s svar en svårighet att få till just detta eftersom förutsättningarna för något så grundläggande som att förstå dessa regler inte finns, på grund av att många i personalen saknar utbildning. Pihlgren (2018) beskriver

problematiken ganska tydligt när hon tar upp att utbildningsnivån är låg på många fritidshem och att det finns få eller inga högskoleutbildade alls som kan kvalitetssäkra undervisningen i fritidshemmet. Skolinspektionen flaggade både 2014 och 2018 för att ungefär hälften av fritidshemmen brister i uppdraget att ge eleverna den ledning och stimulans de har rätt till och behöver i sitt lärande. Det framkom också att huvudmännen brister i sin ledning av den pedagogiska verksamheten och hur viktigt det är att som rektor ha kännedom om och förstå hur fritidshemmets didaktiska uppdrag ska förverkligas i den praktiska verksamheten.

Rektor D konstaterar att det kan vara svårt även på en liten skola att få till likvärdig utbildning. Hen påpekar även att det skiljer sig väldigt mycket mellan olika skolor gällande hur mycket resurser som väljs att lägga på fritidshemmet.

Som vi nämnt vänder sig Rektor B emot uttrycket resurs och menar att man arbetar som ett team i en klass. Hen utvecklar sitt resonemang och menar att det då är fråga om ett samarbete och inte ett assistenskap. "Är man lärare i fritidshem så är det egentligen ett tvålärarskap i de klasserna och då kan man ställa enormt höga krav." När det kommer till fritidshemmets förutsättningar gällande personal berättar rektor F att inom hans kommun kunde det tidigare vara så att personer helt utan utbildning kunde få anställning som fritidspedagog. Idag har alla en anställning som motsvarar deras utbildning. Är du exempelvis utbildad fritidsledare är det den benämning som står på ditt anställningsavtal. De som helt saknar relevant utbildning anställs som fritidsassistenter i den aktuella kommunen.

Rektor C slås av hur svårt det är att rekrytera behöriga för fritidshemmet. När grundlärare med inriktning mot fritidshem även undervisar i sitt ämne lyfter rektor E att en konsekvens av detta då blir att den personen inte kan arbeta hundra procent på fritidshemmet. Fritidshemmet riskerar också att förlora kompetent personal om lärarna väljer att endast arbeta med sin ämnesundervisning (Ackesjö 2019).

6.9 Samverkan

Flera av respondenterna har ungefär samma syn på innebörden av begreppet samverkan. De menar att det handlar om en samsyn de olika lärarkategorierna emellan, alltid med ett elevperspektiv för ögonen. En av dem definierar begreppet som dialog. Två av rektorerna har exakt samma syn på saken, där de anser att ett lärande bör komma från olika vinklar. Det vill säga att eleverna ska få chansen att lära sig utifrån olika perspektiv. Det kan till exempel innebära fritidspedagogisk undervisning i halvklass under skoltid eller att lärandet ges lika stor betydelse under elevens hela dag. Den fritidspedagogiska undervisningen innebär många

gångar att eleverna själva utvecklar och förhandlar de kunskapserbjudanden lärarna ger. Det här är ett exempel på hur fixerade normer gällande inläring kan utmanas och kunskapsmöjligheter skapas. Här kan en av styrkorna med fritidspedagogikens speciella didaktik identifieras (Ludvigsson & Falkner 2016). Att involvera eleverna att kunskapa på det här sättet öppnar för nya vägar till inläring och bidrar till att komplettera skolan med inläring från flera perspektiv, precis som rektorerna efterlyser.

6.10 Ytterligare perspektiv

Rektor E anser att det är viktigt att alla lärarkategorier tänker på att se elevens hela dag och inte ha inställningen att ”det får fritids ta”, eller att ”det är skolans tid”. Hen menar att det är vårt gemensamma uppdrag att hjälpa barnen allt vi kan. “Jag menar inte att man ska lägga sig dubbelvikt och lösa det, men jag tänker att man ska ha den inställningen och det synsättet att vi hjälps åt.”

Rektor D talar om de krympande resurserna som fritidshemmet behövt utstå i flera år samtidigt som uppdraget förstärkts och uppmanar till sittstrejk.

Jag skulle inte ha något emot att det blir mer röj och riv. Kör! Försvara barnens rättigheter! *Vi är anpassningsbara, men vi är inte hur tøjbara som helst.* Men det är vi nästan, jag räknar in mig själv också, vi är lite väl tøjbara. Kriga, bråka, ställ krav på politikerna!

Vänder vi oss till Foucault och hans tankar kring maktrelationer så skulle detta kunna förklaras med att där det finns makt finns alltid motstånd och att det öppnar för möjlighet till förändring. Skulle inget motstånd existera finns det heller inget egentligt maktförhållande enligt Foucault, bara ett statiskt tillstånd av dominans. Motstånd ska här förstås som att makten är dynamisk till sin karaktär och etablerar ett spänningsfält där rivaliserande krafter agerar. En maktvilja med stort inflytande kan utmanas av andra praktiker och positioner. Maktutövning förstås som ett spel mellan friheter, närmare bestämt som handlingar på andras agerande (Axelsson & Qvarsebo 2017).

Rektor F menar att det är viktigt att inte tappa bort fritidshemmet i skolan. Rektor A tycker att det är den verksamhet som utmanar allra mest. Hen anser att det är en svår verksamhet att få ihop därför att den är spretig, än mer nu med det dubbla uppdraget. Den här balansen har

visat sig svår även för lärarna själva och yrket är en profession som håller på att transformeras. Den här omorganisationen ställer krav på såväl ledningsnivå som regeringsnivå.

6.11 Sammanfattning

Som kunnat utläsas i vår resultat- och analysdel har vår kvantitativa studie av platsannonserna kunnat påvisa stora svårigheter att skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet. Dels med tanke på det stora antal krav och förväntningar och arbetsbeskrivningar vi kunnat utläsa, dels med tanke på det spretiga innehållet. Genom den kvalitativa studien kunde vi konstatera både möjligheter och hinder för att skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet. Båda dessa studier har varit betydelsefulla och kompletterat varandra i vår strävan att kunna besvara våra forskningsfrågor.

7. Diskussion och slutsatser

Syftet med vår uppsats har varit att bidra till diskussionen om fritidshemslärares yrkesidentitet genom att från ett makt- och professionsteoretiskt perspektiv undersöka vilka arbetsuppgifter och egenskaper som arbetsgivare efterfrågar i platsannonser som publicerats för att rekrytera grundlärare med inriktning fritidshem. Studien har ämnat besvara frågeställningar kring vilka möjligheter och hinder för att skapa en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet vi kan identifiera. Vidare har vi undersökt hur dessa möjligheter och hinder förhåller sig till skolledares förväntningar på fritidshemslärare och hur rektorers förmåga att skapa arbetsförutsättningar kan bidra till dessa.

7.1 Metoddiskussion

När det gäller den kvalitativa delen av undersökningen är vi väl medvetna om att det endast är ett litet urval som inte kan sägas vara representativt för landets alla skolledare. Samma gäller den kvantitativa delen i och med studerandet av platsannonser, som är begränsat till ett visst antal annonser som får representera en nationell helhet. När vi påbörjat arbetet insåg vi att annonserna var så olika formulerade, så trots att vi skapat en matris fanns risken att vi inte riktigt skulle få syn på samma saker. Information riskerade på så vis att gå förlorad. Den här insikten gjorde att vi bestämde oss för att sitta tillsammans när vi undersökte dem. Det gjorde vi för att kunna diskutera sinsemellan och få möjlighet att fastställa ytterligare kriterier att skriva in i matrisen och på så vis säkerställa ett så likvärdigt resultat som möjligt.

Risken med strategiskt urval är att man blir just för strategisk, det kan finnas en poäng med att intervjua andra än skolledare för att få en mer rättvis bild av det undersökta området (Alvehus 2019). Det hade kunnat innebära intervjuer med lärare i fritidshem som komplement för att se om det skolledare uttrycker överensstämmer med deras upplevelse i det verksamhetsnära arbetet.

Vi är också medvetna om att mycket kan påverka utfallet av en intervju. I intervjuer kan interaktionen mellan respondenten och forskare påverka svaren. Det kan lätt hända att respondenten intar en försvarsposition om det upplevs att vi som utför intervjun på något sätt dömer eller kritiserar, vilket är något som kan upplevas inte bara i ord utan även i vårt kroppsspråk eller i vår ansiktsmimik (Patel & Davidson 2019). Dessa aspekter kan också leda respondenten att ge svar de tror att vi önskar få, om vi med kroppsspråk och mimik visar vad vi tycker och känner i just den frågan. Eftersom det här var något vi var medvetna om, försökte vi hålla oss både neutrala och inlyssnande vid intervjutillfället. Vi är även medvetna om kritiken mot kvalitativ forskning och att det finns de som menar att resultatet till stor del kan uppfattas vara ett uttryck för forskarens egna känslor och tolkningar (Bjereld, Demker & Hinnfors 2018). Vi har försökt vara så objektiva och sakliga som möjligt med detta i åtanke.

7.2 Slutdiskussion

Efter att ha studerat platsannonserna ger de sken av att en stor del av arbetet ska gå ut på att kunna planera, utveckla och bedriva kvalitativ verksamhet. I verkligheten får vi indikationer på att förutsättningarna för att kunna utföra det arbetet inte alltid finns där. Planeringstid försvinner när det ska hjälpas till med diverse saker. Det här blir en tydlig statusmarkör olika lärargrupper emellan. Det blir också tydligt att organisationen i dagsläget utgår enbart från den obligatoriska delen av skoldagen. Det finns dock en uttrycklig vilja och vision från skolledarna om att saker och ting skulle kunna vara annorlunda. Flera av rektorerna uttrycker att de skulle vilja kasta upp allt i luften, tänka om och tänka nytt kring hur kompetensen bland personalen ska utnyttjas på bästa sätt för elevernas utveckling och lärande. Rektorerna är själva medvetna om de ojämlika förutsättningarna och statuskillnaderna och vill få till en förändring.

Ludvigsson och Falkner (2019) har kunnat konstatera i sin studie att rektorer behandlar de lärarkategorier som ändå arbetar med samma elever olika. Vi kan här skönja en tendens till förändringsbenägenhet hos skolledarna. I samma studie lyfts Närvägen och Elvstrand som menar att yrkesrollen för lärare i fritidshem har blivit otydlig i förhållande till lärares i den

obligatoriska undervisningen. Här konstateras en maktobalans de olika lärarkategorierna emellan. Lärarna i den obligatoriska undervisningen har tolkningsföreträde även när det gäller vad lärarna i fritidshem ska göra i den obligatoriska undervisningen. Det här bekräftar även vår studie. Vi skulle vilja påstå att här ligger ett systemfel som löper genom hela utbildningssystemet. Detta kände vi till och vi har också kunnat styrka det under studiens gång. Villkoren var inte jämlika från början och klyftorna har ännu inte lyckats överbyggas. Med hänvisning till bakgrundsavsnittet är det anmärkningsvärt att det ännu inte utvecklats en samsyn skola och fritidshem emellan trots att försök påbörjades redan på 70-talet (Calander 1999). Eftersom skolledare alltjämt utgår från en syn där skolperspektivet är normen som hela organisationen bygger på, blir det även på grund av detta svårt att som fritidshemslärare skapa en stark yrkesidentitet därför att arbetsuppgifterna många gånger inte kommer organiskt. Det vill säga att de inte kommer ur ett fritidspedagogiskt perspektiv på lärande.

Utifrån platsannonserna blir det även tydligt att skapandet av en välavgränsad och sammanhållen yrkesidentitet blir svårt. Det stora antalet yrkesbenämningar, olika arbetsuppgifter och krav och förväntningar motsäger inte talet om en identitetskris, det förstärker den. Flera av annonserna sökte efter ämnesbehöriga fritidshemslärare och alla respondenter såg det som positivt att undervisa i det ämne man är behörig i. En av rektoreorna lyfte farhågor gällande vad den nya utbildningen för med sig i fråga om ämnesbehörighet. Ackesjö (2019) ger ytterligare ett perspektiv på den nya ämnesbehörigheten. Hon menar att en fritidshemslärare främst anställs för att fylla en ämnesundervisning och att det sätter fritidshemsverksamheten i andra hand. Detta kan vara en indikation på att fritidshemsverksamheten underordnas skolans verksamhet. Respondenten ser en ökad risk att fler och fler väljer att endast undervisa i det ämne där man har behörighet. Även Ackesjös studie lyfter farhågan att detta kan dränera fritidshemmet på legitimerad personal i förlängningen. Respondenten frågar sig om det skulle bero på att lönen är högre. Frågan som då väcks blir ifall det är med sanningen överensstämmande eller om det mer har att göra med de dåliga förutsättningarna många fritidshem har att förhålla sig till?

Vad gäller yrkesidentiteten lyfter lärarna i Ludvigsson & Falkners studie (2019) olika gemensamma uppfattningar som de anser vara signifikanta för lärare i fritidshem som profession. Att vara flexibel är något de använder för att beskriva den egna yrkesgruppen och de anser även att det hör ihop med själva yrkets kärna. Paradoxalt nog har flexibiliteten, som kan sägas vara en av yrkets drivkrafter, även visat sig vara just det som blivit något av det mest negativa och söndrande för fritidshemslärarna som yrkesgrupp. Det här skapar en stor

konflikt mellan den professionella identiteten och professionsidentiteten (Heggen 2008). För den professionella identiteten fungerar flexibiliteten som en styrka kontra professionsidentiteten, som i det här fallet innebär att flexibiliteten har en negativ effekt och förstärker den kollektiva bilden av fritidshemslärare som problemlösare och hjälpedor till lärarna som har det största ansvaret för den obligatoriska delen av skoldagen. Vi kan även se liknande tendenser i platsannonsernas utformning, där efterfrågan på personer som är flexibla är stor och en avgörande fråga blir i vilket syfte flexibiliteten efterfrågas. Även arbetsuppgifternas omfång indikerar att flexibilitet är nödvändigt hos arbetstagaren eftersom de många gånger innefattade ett brett spektrum av arbetsuppgifter knutna till den obligatoriska delen av skoldagen. Fritidshemmet, som representerar den frivilliga skolformen uppfattas ha en underställd plats i ett skolsystem som är hierarkiskt uppbyggt (Ludvigsson & Falkner 2016).

Svensson (2008) menar att varje organisation, dit grundskolan kan räknas, kräver en viss grad av samtycke eller legitimitet för att samarbete ska kunna förekomma. Samtycket i grundskolans fall sanktioneras genom tvång. Skolan är obligatorisk och även om fritidshemmet sägs vara en frivillig verksamhet kan de flesta elever i praktiken inte välja, särskilt inte de yngre eleverna. Som elev använder du dig av de resurser skolan erbjuder och du har rätt till en likvärdig utbildning oavsett var i Sverige du än bor. Vi har genom arbetet med denna studie kunnat konstatera att en likvärdig utbildning inte kan garanteras, även om det är sanktionerat i skollagen.

Utbildade grundlärare i fritidshem kan bidra till förändring genom att noggrant överväga vilka tjänster som söks. I flera platsannonser framstod tydligt att rätt förutsättningar inte ges för att en kvalitativ verksamhet ska kunna bedrivas. Fritidshemslärare ska inte acceptera att ha ansvar för ohanterligt stora elevgrupper eller att spendera all tid i klassrummet under skoldagen på bekostnad av det egna utvecklingsarbetet. Skulle vi som företrädare professionen gemensamt låta bli att ta tjänster med alldeles för dåliga förutsättningar skulle det kunna bidra till att komma åt ett systemfel i utbildningssektorn. Med tanke på att utvecklingen till dagens fusion mellan fritidshem och skola har haft två grundläggande drivkrafter – en ekonomisk och en pedagogisk/ideologisk behöver vi vända utvecklingen från att enbart handla om den ekonomiska till att istället handla om den pedagogiska/ideologiska. Resurserna till fritidshemmet har under lång tid minskat samtidigt som kraven på verksamheten har ökat. Skolinspektionen uppmärksammade brister i verksamheternas förutsättningar som kan

kopplas till en rad olika faktorer. En del handlar om svårigheter med tillgång till behörig personal samt hur lärarresurserna används. En annan brist som framkom gällde samverkan mellan fritidshemmets avdelningar och även mellan skola och fritidshem. De kunde också konstatera alltför stora elevgrupper samt dåliga materiella förutsättningar och undermåliga lokaler (SOU 2020:34). Allt detta skapar en omöjlig ekvation och så som verksamheten organiseras på många fritidshem idag medför att skollagen inte kan följas. Hur ska en likvärdighet gällande god undervisning kunna uppfyllas när förutsättningarna är bristfälliga på flera fritidshem runt om i landet, med alldeles för stora elevgrupper, undermåliga lokaler och utbildad personal?

Några av respondenterna i vår kvalitativa undersökning hade endast en utbildad som arbetade på deras fritidshem. Det kan ha påverkat respondenternas svar på våra frågor, med tanke på att det kan vara svårt för dem att se hur en verksamhet skulle kunna se ut om andra förutsättningar fanns på arbetsplatsen. Samtidigt är det rektorerna som ansvarar för personalsammansättningen och hur resurser fördelas på den egna skolan. I Ludvigsson & Falkners studie (2019) påtalade de intervjuade lärarna att rektorer har svårt att ställa relevanta verksamhetsfrågor därför att de saknar kunskap om fritidshemmet. Finns det ingen som kan fråga och inte heller någon som kan svara är det omöjligt att säkerställa en likvärdig utbildning för alla elever.

Vill vi se förändring står det klart för oss att det delvis måste vara vi själva som bidrar till detta. Dels genom vår kunskap kopplat till professionsidentiteten, dels genom att fritidspedagogiken är en framgångsfaktor för inläring: eleverna ska ses som subjekt i det egna lärandet och fritidshemmet är en pedagogisk arena för att kunna tillvarata och utveckla elevernas eget engagemang och på så vis bidra till deras utveckling (Ludvigsson & Falkner 2016). Ett kännetecken för lärandet i fritidshemmet är att det kan starta i spontana situationer och framgångsfaktorn är att det tar sin utgångspunkt i elevernas intressen och deras egna idéer. Enligt Gärdenfors (2010) sker lärande främst utanför skolan. Han menar att skolan skulle ha nytta av att studera hur det informella lärandet går till för att kunna skapa en effektiv och fungerande lärmiljö. Gärdenfors lyfter även lekens och berättandets stora inflytande på inläring och han tar även upp hur lärandet kan gynnas med hjälp av ny teknik.

I det sociala samspelet mellan elev och lärare och även eleverna emellan görs erfarenheter och kunskaper utvecklas. Precis som Foucault menar i sin maktanalys konstaterar vi att makten är rörlig i den meningen att all makt inte nödvändigtvis är förbehållet den som

innehar en chefsposition. I vår studie har flera rektorer på olika sätt indikerat att de gjort en liknande observation. De inser att den här synen på förändring är ett arbete som måste göras tillsammans, med hjälp av oss som i och med vår utbildning nu kan förena teoretisk och praktisk kunskap i arbetet med att utveckla fritidshemmets verksamhet.

Sedan finns det omständigheter som vare sig vi yrkesverksamma eller skolledare kan påverka. Från regeringshåll måste det komma krafttag mot de missförhållanden som otaliga rapporter, forskningsöversikter och även vår studie kunnat påvisa.

7.3 Förslag till vidare forskning

För att stärka vår professions status skulle det behövas ytterligare forskning kring det lärande som sker med hjälp av fritidspedagogiska metoder, utanför den obligatoriska delen av skoldagen. Det skulle bidra till att utjämna maktbalansen mellan lärare och stärka fritidshemslärares professionsidentitet. Vår såväl som annan forskning har indikerat att det fortfarande finns en djupt rotad övertygelse bland flera som arbetar i skolan att inläring endast skulle ske under den obligatoriska delen av skoldagen.

Vi har gett förslag på sådant vi själva som utbildade kan påverka. Vi inser också att även om vi kan vara med och påverka till viss del, finns det också faktorer som går utanför vårt eget påverkanskapital. Här föreslår vi ytterligare forskning gällande skolledares syn på resursfördelning och förutsättningar gällande arbetsmiljö. Hur skulle skolan kunna organiseras så att klasslärare inte blir så beroende av att ha en annan lärarkategori som assistenter? Samverkan betyder inte att en lärarkategori ska agera hjälpreda åt en annan.

Efter våra studier var genomförda stod det också tydligt och klart att vi har att göra med ett systemfel som ligger på policynivå, över skolledningsnivå. Kraven på skola och fritidshem ökar samtidigt som förutsättningarna försämras. I rapport efter rapport larmas det om missförhållanden. Vi föreslår därför en studie där det undersöks hur de yttersta beslutsfattarna ämnar organisera skolan och fritidshemmet och fördela resurser på ett sådant sätt att verksamheten ges rimliga förutsättningar att kunna bedrivas rättssäkert och etiskt försvarbart.

Referenslista

- Ackesjö, Helena (2019). Den nya professionen i fritidshemmet – en diskussion om mellanrummets hybriditet. I: *Lärarprofession i en tid av förändringar*.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/60226/2/gupea_2077_60226_2.pdf
- Ackesjö, Helena, Nordängers Ulla Karin & Lindqvist Per (2016). ”Att jag kallar mig själv för lärare i fritidshem uppfattar jag skapar en viss provokation”: Om de nya grundlärarna med inriktning mot arbete i fritidshem. *Educare – Vetenskapliga skrifter*, (1) s. 86-109.
- Alvehus, Johan (2019). 2 uppl. *Skriva uppsats med kvalitativ metod, en handbok*. Stockholm: Liber.
- Bjereld, Ulf, Demker Marie & Hinnfors, Jonas (2018). 4 uppl. *Varför vetenskap?* Lund: Studentlitteratur.
- Brante, Thomas (2009). Vad är en profession? Teoretiska ansatser och definitioner. I: I Lindh, Maria (Red.) *Vetenskap för profession*. Borås: Högskolan i Borås, s. 15-34.
<https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/3875263/1496953.pdf>
- Calander, Finn (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare. Fritidspedagogers och lärares yrkesrelation i integrerade arbetslag*. Diss., Uppsala universitet. Uppsala: Univ.
- Falkner, Carin & Ann, Ludvigsson (2016). *Fritidshem och fritidspedagogik - en forskningsöversikt*. Lund: Sveriges Kommuner och Landsting Kommunförbundet Skåne.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-11033>
- Gärdenfors, Peter (2010). *Lusten att förstå. Om lärande på människans villkor*. Stockholm: Natur och kultur.
- Heggen, Kåre (2008). Profesjon og identitet. I: Molander, Anders & Terum, Lars Inge (Red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, 321-332.
- Ludvigsson, Ann & Falkner, Carin (2019). Fritidshem – ett gränsland i utbildningslandskapet: Lärare i fritidshems institutionella identitet. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, vol. 5, s. 13-26. <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:1318149/FULLTEXT01.pdf>
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2019). 5 uppl. *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Pihlgren, Ann S (2018). *Leda fritidshemmet. Praktika för skolledare*. Lund: Studentlitteratur.

Rieneckner, Lotte & Stray Jørgensen, Peter (2017). 4 uppl. *Att skriva en bra uppsats*.

Stockholm: Liber.

Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle*. <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/publikationer/kvalitetsgranskning/2018/undervisning-i-fritidshemmet/> Stockholm:

Skolinspektionen.

Skolverket (2020). Krav för att få legitimation med behörighet i fritidshemmet. Poängnyckel.

<https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/lararlegitimation-och-forskollarlegitimation/regler-och-krav-for-lararlegitimation/krav-for-att-fa-legitimation-med-behorighet-i-fritidshemmet> [211011]

Skolvärlden (2021). Debatt: Separera grundskollärare och lärare i fritidshem.

<https://skolvarlden.se/artiklar/debatt-separera-grundskollarare-och-larare-i-fritidshem> [211108]

Stockholms stad (2020). *Rapport: Skolors arbete inom fritidshem*.

https://res.cloudinary.com/lararforbundet/image/upload/v1617113229/c8c93e557e9cb75c1b87086fcd672d70/Rapport_Skolors_arbete_inom_fritidshem_2020.pdf [211109]

Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg (SOU 2020:34).

Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Svensson, Lennart G (2016). Inledning till studier av professioner och professionellt arbete,

Socialvetenskaplig tidskrift, 18(4). doi: 10.3384/SVT.2011.18.4.2463.

Svensson, Lennart G (2008). Profesjon og organisasjon. I: Molander, Anders & Terum, Lars

Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 130-143.

Utbildning, undervisning och ledning – reformvård till stöd för en bättre skola (SOU

2017:51). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

<https://www.regeringen.se/49c8c8/contentassets/4f7790665c304320a4dc34ca858a8d1e/utbildning-undervisning-och-ledning--reformvard-till-stod-for-en-battere-skola-sou-201751.pdf>

[211018]

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed: rapport*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Bilaga 1

Platsannonsmatris

Sökord: Grundlärare i fritidshem/fritidspedagog. Arbetsförmedlingens hemsida - platsbanken.

Rubrik	Yrkesbenämning
Arbetsbeskrivning	
Krav och förväntningar	<ul style="list-style-type: none">• Uttryckligen ”krav”• även “ska”• “du är”• “du kan”• “du har”• “vi förutsätter”
Meriterande	<ul style="list-style-type: none">• Uttryckligen ”meriterande”• även “önskvärt”• “vi ser gärna att”
Personliga egenskaper	
Fri - eller kommunal skola	

Bilaga 2 Missivbrev

Skövde / Södertälje den....

Information om vår undersökning gällande synen på fritidshemslärares profession och förväntningar på uppdraget

Hej! Vi heter Betina Johansson och Karolina Juntunen. Vi är studenter på det erfarenhetsbaserade grundlärarprogrammet med inriktning mot fritidshem vid Södertörns högskola. Vi är framme vid vår sista termin på utbildningen och skriver nu vårt självständiga arbete som omfattar en mindre undersökning relevant för fritidshemmets praktik och vårt kommande yrke som grundlärare mot fritidshem.

För att samla in material till studien skulle vi gärna vilja boka en tid att mötas, antingen på plats eller via till exempel Zoom eller Google Meet. Förslag på tid och plats:

Vi skulle då vilja genomföra en intervju som tar omkring 40 minuter. Vi kommer att utgå från en intervjuguide vi sammanställt och vi kommer att använda oss av ljudupptagning och anteckningar.

Genomförandet av uppsatsen är reglerat av etiska riktlinjer som rör tystnadsplikt och anonymisering. Detta betyder att verksamhetens eller respondentens identitet inte får avslöjas. Det insamlade materialet avidentifieras och inga register med personuppgifter kommer att upprättas. Materialet kommer inte att användas i något annat sammanhang än i det egna analysarbetet. Den färdiga uppsatsen kommer sedan att publiceras digitalt genom publikationsdatabasen DiVA och efter det kommer ljudupptagningen att raderas.

Med detta brev vill vi be om ert medgivande för att delta i studien. All medverkan i studien är frivilligt och kan avbrytas när som helst, även efter att materialinsamlingen har påbörjats. Om ni samtycker till studien fyller ni i bifogat formulär.

Kontakta gärna någon av oss eller vår handledare för ytterligare information!

Bästa hälsningar,

Betina Johansson

Karolina Juntunen

070-XXXXXXX

070-XXXXXXX

mejladress@suni.se

mejladress@suni.se

Handledare:

John Björkman

Södertörns högskola

mejladress@sh.se

Formulär för samtycke till deltagande i studie.

Jag samtycker till att delta i studien.

Namn:

Ort och datum:

Bilaga 3

Intervjuguide

Vi undersöker synen på fritidshemslärares profession och förväntningar på uppdraget. Vi kommer dels att titta på hur uppdraget är utformat i platsannonser, dels hur uppdraget ses på från ledningshåll.

Vilken/vilka utbildningar har du gått?

Hur länge har du arbetat som rektor?

Vad tänker du om legitimationskravet för att få undervisa på fritidshem?

Hur väl insatt i fritidshemmets uppdrag skulle du säga att du är?

Vilka anser du vara de viktigaste arbetsuppgifterna för en fritidshemslärare?

Ser du någon skillnad gällande professionerna lärare i fritidshem / fritidspedagog?

- *Känner du till några skillnader mellan de båda utbildningarna?*
- *Hur ser du på att ämnesbehörigheter i olika skolämnena delats ut till de med den äldre fritidspedagogutbildningen, trots att det inte ingått i deras utbildning?*
- *Vilka utmaningar ser du gällande att eleverna ska få en likvärdig utbildning?*

I många platsannonser beskrivs ofta vitt skilda uppdrag för lärare i fritidshem.

- *Hur ser du på att fritidshemslärare ska arbeta som resurs för en elev?*
- *Resurs i klass?*
- *Ämnesundervisning?*
- *Skolgårdslärare / rastansvarig?*

Vem utformar platsannonserna på din skola?

Vad är samverkan mellan skola och fritidshem för dig?

Vilka erfarenheter / kompetenser ser du som extra meriterande för en fritidshemslärare?

På vilket sätt skapar du förutsättningar för personalen att kunna utföra sitt huvuduppdrag som är fritidshemsverksamheten på bästa sätt?

- *Ställtid?*
- *Planeringstid?*

Avslutningsvis, är det något du vill lägga till?